

Terorismus: Jen zdánlivě nový nepřítel

V těchto dnech si připomínáme třetí výročí největšího teroristického útoku v dějinách. Při útocích na World Trade Center a Pentagon 11. září 2001 zahynulo více než 3000 lidí a USA vyhlásily terorismu válku. Terorismus samozřejmě existoval i před 11. zářím, avšak až hrůzný účinek těchto útoků způsobil, že se na něj začalo pohlížet jako na válečný akt.

Slovo „terorismus“ se nyní skloňuje ve všech pádech, daleko více než kdykoli dříve. Snad jen v 60. a 70. letech minulého století panoval strach z útoků různých ultralevicových skupin, ale ten se ani zdaleka nedá srovnat s obavami, které nyní vyvolává sebemenší zmínka o „islámském terorismu“, ačkoli tento výraz je uměle vytvořený a svým způsobem i nesprávný. Hrozba terorismu tu je, o tom nemůže být sporu. Polemiky se vedou spíše o to, co vlastně terorismus je, co jej vyvolává a především, jak s ním účinně bojovat.

Co je to terorismus?

Může to být překvapující, ale dosud neexistuje žádná mezinárodně schválená a uznávaná definice terorismu. Příčin je několik, mj. i známý slogan: „Pro jednoho teroristu, pro druhého bojovníka za svobodu.“ Během studené války byla veškerá snaha o mezinárodní definici nebo postih terorismu naprosto zbytečná, protože jakékoli hlasování v OSN zablokoval Sovětský svaz a jeho satelitní státy. Nebylo divu, protože SSSR podporoval ultralevicové teroristické skupiny po celém světě a prohlašoval je za „revoluční“ či „národně osvobozené“.

Některé oficiální definice terorismu najdete v rámečku. Klíčovým bodem všech je však to, že teroristé útočí na civilní cíle, tedy na nezúčastněné, nevinné osoby. Tyto oběti jsou pouze prostředkem k ovlivnění těch, kdo jsou sami před útoky lépe chráněni. To je zásadní rozdíl vůči partyzánské (guerillové) válce, která je zaměřena proti ozbrojeným silám druhé strany. Teroristé i partyzáni používají tytéž metody: zákeřná přepadení, únosy, vraždy, atentáty a pumové výbuchy. Partyzáni je však směřují proti vojákům, zatímco teroristé proti civilistům. Když iráčtí ozbrojenci útočí na americké vojenské konvoje, jedná se o regulérní partyzánskou válku, nikoli o terorismus. Zjednodušeně lze říci, že na obou stranách stojí ozbrojení lidé, kteří se účastní se boje dobrovolně s vědomím veškerých rizik.

Avšak hranice mezi partyzánskou válkou a terorismem nejsou zdaleka tak jasné. Iráčané, kteří spolupracují s koaličními silami, jsou pro ozbrojence kolaboranti. Je útok na ně aktem terorismu, nebo partyzánské války? A do které kategorie patří atentáty na politické činitele? Takto by se dalo dospět k závěru, že útoky na World Trade Center a Pentagon vlastně nebyly terorismem, ale normální válkou, protože Pentagon (ministerstvo obrany) je velením vojenské moci USA a Světové obchodní centrum (jako ekonomické středisko) tuto moc pomáhalo udržovat. Oběti útoků pak byly prostě nevyhnutelné vedlejší ztráty, k nimž bohužel dochází během každé války – a Spojenci přece během druhé světové války při bombardování Německa a Japonska zabili nesrovnatelně více lidí.

Tuto svéráznou teorii skutečně přednesl jeden významný evropský právník. Samozřejmě ji lze lehce vyvrátit; i kdybychom oněch 3000 nevinných akceptovali jako „vedlejší ztráty“, nelze zapomenout na fakt, že útoky byly provedeny za pomoci unesených letadel, v nichž se nacházeli rukojmí, což je jednoznačně akt terorismu. Tato teorie však slouží jako dobrý příklad toho, proč je tak obtížné definovat terorismus.

Ideologie terorismu

Média používající spojení „islámský terorismus“ vytvářejí dojem, že terorismus je jen záležitostí islámu a každý muslim je potenciální terorista. To je samozřejmě naprosto mylné, protože v Koránu nelze nalézt vůbec nic, co by ospravedlňovalo násilí proti nevinným lidem.

Naopak, zabítí nevinného je nejhorším hříchem. Korán sice obsahuje tezi, že padnout za obranu víry zaručí vstup do ráje, ale zároveň vysloveně zakazuje sebevraždu, což se poněkud neshoduje se sebevražednými atentáty. Mnozí muslimové sice nemají právě nejlepší vztah k USA, Izraeli a jejich politice na Středním Východě, ale současně naprostá většina muslimů zavrhuje útoky proti civilistům. Sami muslimové říkají, že ti, kdo ve jménu Alláha zabíjejí nevinné, jsou rouhači, a používají pro ně název „islamisté“.

Častým argumentem odpůrců islámu je „džihád“ neboli „svatá válka“, kterou Usáma bin Ládín a jeho spojenci vyhlásili Americe. V Koránu skutečně můžeme nalézt pasáž s tímto tématem, ale vyhlášení „svaté války“ je poněkud složitější věc. Především ji lze zahájit jen ze dvou taxativně uvedených důvodů: Když muslimům někdo brání ve vykonávání jejich víry (totéž ovšem obsahuje i Bible) nebo když je někdo vyháněn z jejich domovů. A k vyhlášení džihádu je nutné svolat radu islámských učenců („moudrých“). Bin Ládínovo prohlášení tedy nemá z hlediska islámského práva žádnou váhu. Poslední „svatá válka“, kterou všeobecně uznal muslimský svět, byl boj proti ruským okupantům v Afghánistánu.

I představa, že terorismus hrozí pouze ze strany islamistů, se neshoduje s realitou. Snad každá ideologie už byla zneužita jako základ pro teroristické útoky. Během studené války se za hlavní hrozbu se pokládaly ultralevicové skupiny. S podporou SSSR vznikla jakási „síť teroru“ v celé západní Evropě: IRA ve Spojeném království, ETA ve Španělsku, francouzská Přímá akce, italské Rudé brigády a západoněmecká Frakce Rudé armády. Mimo Evropu to byly hlavně palestinské skupiny (mj. Lidová fronta pro osvobození Palestiny) nebo Japonská rudá armáda. V Severním Irsku dosud bojují katolíci a protestanti. V Itálii spáchali pumové útoky neofašisté. Izrael má problémy s ultrapravicovými židovskými skupinami (jako Koch a Saiqa) a japonská sekta Óm Šinrikjó, která spáchala plynový útok v tokijském metru, vyšla z tak mírumilovné víry, jakou je buddhismus. A takto lze pokračovat ještě dlouho.

Válka proti terorismu

Slovní spojení „válka proti terorismu“ je do značné míry problematické. Spojené státy deklarovaly, že „tato válka neskončí, dokud každá mezinárodní teroristická skupina nebude nalezena, zastavena a zničena“. Je však zřejmé, že úsilí Spojených států je primárně zaměřeno především na islamisty spojené se sítí al-Kaida, která stála za útoky 11. září.

Po 11. září americký prezident Bush skutečně uvažoval o tom, že požádá Kongres o oficiální vyhlášení války, ale tým právních expertů Bílého domu jej od toho odradil; právníci konstatovali, že by šlo o pouhé gesto bez opory v mezinárodním právu, které uznává „válečný stav“ pouze mezi dvěma suverénními státy. Jediným právním krokem tedy zůstalo prohlášení útoků za „válečný akt“. Ale i tak se celá válka proti terorismu nachází v právním vakuu, neboť pro ni neexistuje žádný precedens. Všechny minulé války se vedly o území, kdežto tato válka je válkou likvidační, jejímž cílem je protivníka naprosto zničit. Bývalý plukovník amerického letectva a uznávaný vojensko-historický expert Tony Kern sáhnul až k pojmu „vyhlazovací válka“ („war of annihilation“).

Důsledkem nejasné právní situace jsou pak další problémy, např. statut zajatých členů teroristických skupin, jimž Američané nepřiznali práva „válečných zajatců“ („prisoners of war“), a používají pro ně označení „nepřátelští bojovníci“ („enemy combatants“). Americká vláda ovšem argumentuje tím, že za válečného zajatce lze považovat jen vojáka, tedy osobu vlastnící uniformu, hodnost a služební číslo. Kategorie „nepřátelských bojovníků“ tak dosti zjednodušeně řeší výše popsané obtíže s rozlišováním „teroristů“ a „partyzánů“, protože zahrnuje obě dvě skupiny. Když členové al-Kaidy v Afghánistánu bojují proti americkým vojákům, nejde o terorismus, nýbrž jednoznačně o typickou partyzánskou válku. Pokud jsou zatčeni (a proslychá se, že teď už se v Afghánistánu zajatci neberou, protože jsou s nimi jen potíže), pak jako „nepřátelští bojovníci“ nemohou očekávat nebo vyžadovat zacházení podle Ženevské konvence.

Perspektivy nové války

Hodnocení americké války proti terorismu jsou skutečně rozmanitá. Co odborník, to jiný názor. Ke každému „pro“ lze uvést nějaké „proti“. Podařilo se zasáhnout struktury al-Kaidy a zajmout řadu jejích činitelů, avšak skupina je stále nebezpečná a schopná páchat další útoky. Podařilo se zabránit dalším útokům proti USA, ale jen za cenu drastických bezpečnostních opatření, jejichž charakter nemá daleko k praktikám policejního státu. Podařilo se svrhnout režimy v Afghánistánu a Iráku a zbavit tak teroristy jejich sponzorů a ochránců, ale obě země se nacházejí ve stavu blížícím se občanské válce. Spojené státy získaly nové spojence a rozmístily vojáky po celém světě, ale zároveň řadu starých spojenců ztratily a proti americké politice protestuje významná část světového veřejného mínění.

Úsilí USA (a celého mezinárodního společenství) by se nyní mělo soustředit především na Afghánistán a Irák. V obou zemích je třeba vybudovat stabilní vlády s co nejširší podporou a odstranit vnímání zahraničních vojsk jako agresorů či okupantů. Mimořádně významnou roli sehrává v boji proti terorismu konflikt Izraele a Palestiny; je zřejmé, že jej nelze řešit násilím a že vznik palestinského státu bude především o kompromisech z obou stran. Až po vyřešení těchto úkolů bude možno pokračovat dál.

V další fázi se USA zřejmě zaměří na režimy, u nichž existuje podezření, že podporují teroristy (Súdán), vyvíjejí zbraně hromadného ničení (Severní Korea), případně obojí (Írán). Američané by si ovšem měli uvědomit, že vojenský úder je až to poslední, nejkrajnější řešení, k němuž lze sáhnout teprve po selhání všech politických, diplomatických a ekonomických metod. Příklad Libye, která se dobrovolně vzdala vývoje zbraní hromadného ničení a podpory terorismu, snad bude inspirací pro další země (více o Libyi najdete dále v tomto čísle).

Dále je třeba podporovat boj proti islamistům v zemích, jako je Egypt, Saúdská Arábie, Indonésie a Filipíny. Slovo „boj“ neznamena jen ozbrojené akce, ale také provádění různých reforem. Terorismus není izolovaný jev, nýbrž je spojen se společenskými a ekonomickými problémy, jichž mají jmenované země mnoho. Odstranění těchto obtíží bude pro teroristy znamenat ztrátu argumentů i veřejné podpory; není žádným tajemstvím, že nejvíce přívrženců islamistů najdeme v těch nejchudších oblastech muslimských zemí.

Bush, nebo Kerry?

Tím se zároveň dostáváme k bodu, který zásadně rozděluje veřejné mínění i přístupy zemí na dvou stranách Atlantiku. Jak bojovat proti státům, které podporují terorismus? Evropa upřednostňuje vyjednávání, USA prosazují preventivní údery, což prezident Bush zdůvodňuje hrozbou zbraní hromadného ničení: „Odpovědět až poté, co dojde k takovému útoku, to není sebeobrana. To je sebevražda.“ Spojené státy rovněž dokázaly, že v krajním případě nebudou brát ohledy na veřejné mínění i názor OSN a budou jednat samy, resp. s dobrovolnou koalicí spojenců. Problematická situace v Iráku však ukazuje, že tento přístup možná není nejšťastnějším řešením. Vláda USA přiznává, že pomoc OSN a příchod mezinárodních sil (pokud možno i z muslimských zemí) by byla v Iráku rozhodně vítaná.

Je však třeba mít na paměti, že válka proti terorismu v žádném případě není záležitostí vlády George W. Bushe a bude pokračovat bez ohledu na výsledek listopadových voleb. Zdrucující většina Američanů považuje mezinárodní terorismus za hlavní ohrožení bezpečnosti USA a světového míru. I demokratický kandidát John Kerry jasně řekl, že bude udržovat dominantní postavení USA ve světě a proti mezinárodnímu terorismu bude bojovat naprosto nekompromisně. Zahraniční politika obou amerických politických stran totiž není zdaleka tak odlišná, jak by se mohlo zdát z projevů jejich představitelů. John Kerry ve funkci prezidenta by jistě postupoval poněkud umírněněji a zřejmě by více spoléhal na mezinárodní spolupráci, ale vzhledem k jeho vojenské minulosti nelze pochybovat o tom, že v případě nutnosti by neváhal vyslat americké vojáky do války.

Jako správná by se snad mohla ukázat syntéza amerického a evropského postoje. Je třeba vyjednávat a nabízet např. ekonomické výhody, ale současně se musí dát zřetelně najevo, že pokud mírové prostředky selžou, mezinárodní společenství je připraveno nasadit sílu. Válka proti terorismu se tak dříve nebo později stane válkou vyčerpávací. Nabízí se zde srovnání s druhou světovou válkou: Mocnosti Osy v podstatě prohrály poté, co do konfliktu vstoupila Amerika. Německo, Itálie a Japonsko jednoduše nemohly dlouhodobě vzdorovat spojenému lidskému, průmyslovému a vojenskému potenciálu USA, SSSR a Velké Británie. Stejně tak teroristé mohou dosáhnout dílčích úspěchů, ale z dlouhodobého časového hlediska musejí boj proti vyspělým státům prohrát. Otázkou ovšem je, jak dlouho bude tento boj trvat, kolik peněz bude stát a především, kolik lidských životů si vyžádá.

Lukáš Visingr

Prameny: Aleš V. Poledne: Největší teroristické akce moderní doby, GlobalSecurity.org, WorldThreats.com, Armády světa, archivy zpravodajských médií a dalších nevládních informačních organizací, WWW stránky amerických ozbrojených sil a bezpečnostních agentur

Vložený článek č. 1:

Některé definice terorismu

Podle CIA: Předem promyšlené, politicky motivované násilí proti civilním cílům páchané tajnými skupinami, většinou se záměrem ovlivnit veřejnost.

Podle FBI: Nezákonné užití síly či násilí proti osobám nebo majetku s cílem zastrašit nebo přinutit vládu, civilní obyvatelstvo nebo jeho část k podpoře politických, společenských nebo jiných záměrů.

Podle BIS: Subverzní metoda organizovaně a plánovaně využívající ničení a vraždění nebo hrozby ničením a vražděním k zastrašování a vydírání státních orgánů, obyvatelstva nebo antagonistických skupin (např. etnických nebo názorových) za účelem dosažení politických, národnostních nebo jiných cílů.

Vložený článek č. 2:

Teroristická organizace al-Kaida

Síť Usámy bin Ládina je pokládána za nejnebezpečnější teroristickou organizaci na světě a připisují se jí téměř všechny velké teroristické útoky proti Západu za posledních deset let. Ale formulace typu „útok spáchala al-Kaida“ je nepřesná. Samotná al-Kaida je spíše jakousi „manažerskou strukturou“, která motivuje, zastřešuje a podporuje desítky dalších organizací a stovky samostatných „buněk“, které jsou obvykle formovány pro provedení nějaké konkrétní operace. Na al-Kaidu jsou navíc napojeny další velké teroristické skupiny; k těm hlavním patří indonéska Džamá Islámíja (ATM 1/2004) a Egyptský islámský džihád (ATM 7/2004). Významné pozice si al-Kaida vybuodovala i v Čečensku, východní Africe a na Balkáně (díky bosenským muslimům).

Stručná historie

Kořeny al-Kaidy sahají až do války islámských bojovníků (mudžahedinů) proti Sovětům v Afghánistánu v 80. letech. Do Afghánistánu přicházely tisíce muslimů z celého světa, kteří chtěli bojovat proti okupantům. Brzy se objevily i bohaté a vlivné osoby, které bojovníkům poskytovaly duchovní podporu, výcvik, peníze i zbraně. K nejbohatším a nejvlivnějším patřil saúdský obchodník Usáma bin Muhammad Avat bin Ládín (narozen 28. června 1957), který získával peníze především ze své rodné země. Až absurdně působí skutečnost, že mu tehdy pomáhala i CIA, a dokonce mu přispěla 500 milionů dolarů. Název „al-Kaida“ (arabsky „Základna“) se původně vztahoval ke komplexu, který bin Ládín vybuodoval na hranicích

Afghánistánu a Pákistánu. Výcvikem v něm prošlo 20 až 30 000 mužů a bin Ládín si zapsal osobní údaje každého z nich. Tito dobrovolníci se stali základem pozdější teroristické sítě.

Po porážce a odchodu sovětských vojsk islamistům značně stoupl sebevědomí. A když Saddám Husajn obsadil Kuvajt a začal ohrožovat Saúdskou Arábii, bin Ládín se nabídl, že on a jeho muži království ochrání a svrhnou Husajnovu vládu. Saúdský král Fahd však požádal o pomoc Američany, kteří si pak vytvořili základny poblíž svatých míst islámu, měst Mekky a Medíny. A právě to bin Ládína nesmírně popudilo a králi to nikdy neodpustil. Lze říci, že až tehdy se z něj stal bojovník proti USA a al-Kaida se změnila v teroristickou skupinu.

Úspěchy...

Vzhledem k popsané struktuře al-Kaidy je někdy obtížné určit, zda útok plánovalo přímo nejvyšší vedení, zda šlo o některou z napojených skupin, nebo zda se útočníci al-Kaidou jen inspirovali. Zřejmě první akcí, u níž lze nalézt spojení k bin Ládínovi, byl pumový útok na World Trade Center 26. února 1993. Pak došlo k několika dalším útokům, např. v roce 1995 na kasárny v saúdském Rijádu a o rok později na mrakodrap Khobar v Dahanu. Za hrozbu č. 1 však začal být bin Ládín považován až po útocích na americké ambasády v Tanzanii a Keni, k nimž došlo 7. srpna 1998 a při nichž zahynulo 223 lidí.

Bezpochyby největším úspěchem al-Kaidy pak bylo 11. září 2001. Po této operaci došlo k řadě dalších útoků, za nimiž pravděpodobně stáli extrémisté napojení na al-Kaidu; nejvíce obětí si vyžádal atentát na ostrově Bali (12. října 2002) a útoky na vlaky v Madridu (11. března 2004); při obou zemřelo přes 200 lidí. Dále lze zmínit např. útoky v keňské Mombasse (28. listopadu 2002 zabila puma v hotelu 18 lidí a došlo k pokusu o sestřelení dopravního letadla), čtyři výbuchy v Rijádu (12. května 2003 zemřelo 35 lidí) a pět výbuchů v Casablance v Maroku (16. května 2003 zemřelo 42 osob). V poslední době al-Kaida (resp. její významný člen Abú Músa Zarkáví) zřejmě organizuje řadu útoků v Iráku.

...a ztráty

Dva hlavní vůdci al-Kaidy jsou zároveň nejhledanějšími muži světa. Odborníci se shodují, že Usáma bin Ládín, jakkoli je schopný organizátor a charismatický vůdce, má pro skupinu spíše význam symbolu. Jeho zabití či dopadení by bezpochyby bylo těžkou psychologickou ranou, ale skutečnou akceschopnost al-Kaidy by daleko více narušila ztráta muže č. 2. Tím je Egyptan Ajmán al-Zavahrí, bin Ládínův zástupce, hlavní ideolog a finančník.

Je však pravdou, že během tří let války proti terorismu už al-Kaida utrpěla vážné ztráty. Podle různých odhadů byla zatčena nebo zabita nejméně třetina (možná až dvě třetiny) klíčových členů vedení. Hned při úderu na Afghánistán v říjnu 2001 zemřel Muhammad Atif, hlavní stratég a vojenský velitel. V březnu 2002 byl dopaden Abú Zubajdá, plánovač a šéf výcviku. Velkou ztrátou bylo v březnu 2003 zatčení Chálida Šajcha Muhammada, hlavního plánovače, který se podílel na organizaci útoků 11. září. V červenci 2004 byl zadržen Ahmed Chalfan Ghailani, jenž vedl africkou větev al-Kaidy a zřejmě naplánoval útoky na ambasády.

I přes tyto škody je al-Kaida stále nebezpečnou organizací. Jen v samotných Spojených státech byly odhaleny minimálně dvě buňky al-Kaidy a bylo zabráněno nejméně třem velkým útokům na území USA, mj. komplotu s cílem odpálit „špinavou“ radioaktivní pumu. Problém je v tom, že tyto akce byly naplánovány dříve a nyní jsou už plně v režii nezávislých buněk, takže zatčení vůdců je nijak neovlivní.